

Huviloiden Töölö

4. tammikuuta 2005

Töölön kylä mainitaan ensimmäisen kerran v. 1476, siis jo ennen Helsingin kaupungin perustamista. Töölön kylän alue käsitti kolme Helsingin niemen ja laajan vesialueen saarineen. Kun Helsinki v. 1640 siirrettiin Vantaanjoen suulta uuteen sijoituspaikkaansa Vironniemelle, lahjoitti Ruotsin silloinen kuningatar Kristiina uudelle Helsingille lisämaaksi koko Töölön kylän alueen.

1800-luvun puolivälistä aina Töölön asemakaavan vahvistamiseen asti v. 1906 alue oli huvila-aluetta. Oli Rosavilla, Taipale, Lepola, Valhalla, Väinölä ja pienimpänä Vasavuori.

Töölön kylän on arveltu saaneen nimensä Töölöjoesta (Suojoki), joka virtasi Töölönlahden pohjoispohjukkaan. Vielä 1700-luvun Töölö oli lähes rakentamaton alue. Maisemaa hallitsivat metsät, kalliot, haka- ja laidunmaat, niityt ja suot. Ympäristö muuttui 1800-luvun alkupuolella, kun Töölöstä alettiin vuokrata tontteja viljely- ja huvilakäyttöön. Suurimmiksi huvila-alueiksi muodostuivat muun muassa Arkadia, Vuoristo (Berga), Tunturilaakso (Fjälldahl), Hietakannas (Sandnäs) ja Vasaravuori (Hammarberg). Huvila-alueilla oli lukuisia vuokravilloja, joissa vähävarainen työväki asui tiiviisti. Kun Kansallismuseon rakentamista alettiin suunnitella, tekivät huolestuneet Tallgrenin vuokravillojen asukkaat senaatille anomuksen, jossa toivottiin museon tontilla olevien talojen säilyttämistä vielä muutamia vuosia, jottei yli 150 työläisperhettä jäisi asunnottomaksi.

Huviloiden aika muokkasi maisemaa esikaupunkimaisemmaksi. Puistot ja puutarhat korvasivat metsät ja pellot. Yksityisten puutarhojen lisäksi Töölössä oli myös muutama suuri kauppapuutarha Leppäsuon ja Arkadian alueilla. Venäläisten omistajien vuokrat puutarhoja kutsuttiin "ryssien kaalimaiksi". Töölön alueelle sijoittui myös pienteollisuutta ja joitakin julkisia laitoksia kuten venäläinen sotilassairaala ja kaupungin koleraparakit. Tiiliruukki oli perustettu Töölöön jo vuonna 1643 vauhdittamaan kaupungin siirtoa Vanhankaupunginlahdelta Vironniemelle. Töölönlahdella sijaitsi sokeritehdas. Hesperian puistossa oli lisäksi saippua-, suopa- ja kynttilätehdas, pelikortitehdas sekä säilyketehdas. Hietaniemessä toimi Sanduddin tapettitehdas ja Taivallahden pohjukassa teurastamo, jonne eläimet kuljetettiin nykyisen Museokadun tienoilla kulkenutta tietä pitkin. Arkadian alueella toimi myös 1900-luvun alkupuolella meijeri. Vielä 1870 koko Töölön alueella asui vain 1749 asukasta, kun 1930 toisen rakennusvaiheen loppupuolella alueella oli jo yli 37 000 asukasta.

Muutamat Töölön vanhoista teistä ovat yhä lähes entisillä paikoillaan, vaikka nimet ovat moneen kertaan muuttuneet. Hesperiankatujen kohdalla kulki Edesviksvägen tai Fattiggårdsvägen nimillä tunnettu talvitie jo 1770-luvulla. Toinen keskeinen Töölön halkaissut tielinja on nykyinen Mannerheimintie, jonka nimi on vaihdellut Turuntiestä Töölöntieksi, Läntiseksi Viertotieksi ja Heikinesplanadiksi.

Hietaniemen hautausmaa perustettiin vuonna 1828 Lapinlahden pohjukkaan. Hautausmaata laajennettiin jo 1850-luvulla Sandnäs ja Sanduddin huviloiden maille, Lapinlahden pohjoisrannalle. Hietaniemenkadun pohjoispuoleinen uurnahautausmaa perustettiin vuonna 1949 vanhan venäläisen sotilashautausmaan läheisyyteen.

Uusi kaupunginosa suunnitteilla

Ensimmäinen kaava Töölön alueelle syntyi kaupungininsinööri Otto Ehrströmin johdolla jo vuonna 1883 tarpeesta ratkaista alueen työväestön asunto-ongelma. Suunnitelma perustui perinteiseen ruutukorttelimalliin, joka soveltui varsin huonosti Töölön mäkiseen maastoon. Kritiikkiä alueen ruutukaavoitusta kohtaan syntyi, kun itävaltalaisen Camillo Sitten edustama pittoreskiin ja vaihtelevaan kaupunkikuvaan tähtäävä suunnittelumalli tavoitti Suomen. Nuoren polven arkkitehti Lars Sonck aloitti vuonna 1898 lehtikirjoituksellaan keskustelun, joka johti vanhan kaavan hylkäämiseen ja Suomen ensimmäisen asemakaavakilpailun järjestämiseen. Kilpailu pidettiin kaksivaiheisena vuosina 1899-1900, kilpailujen tuloksena lopullisen kaavan laativat Gustaf Nyström ja Lars Sonck. Suunnitelmasta tuli aikaisempien ehdotusten synteesi, vanhemman ja uudemman arkkitehtisukupolven ajatuksista muokattu kompromissi, jossa Sonckin tavoitteleva kaupunkikuvan yllätyksellisyys ja vaihtelevuus oli selvästi laimentunut, katujen linjoista oli tullut suoraviivaisempia ja korttelikoko oli kasvanut. Kaava vahvistettiin vuonna 1906.

Etu-Töölön kaavaa muokattiin ja tarkennettiin kaupunginosan rakentamisen yhteydessä. Umpikortteleihin perustuva yhtenäinen kaupunkikuva säilyi suunnittelun kantavana ideana, vaikka rakentamisen tyyli muuntui. Asemakaava-arkkitehtina toiminut Bertel Jung uudisti Töölön kaavaa vuonna 1916. Arkkitehtuurin yksinkertaistuksessa kohti 20-luvun klassismia myös asemakaavoitus palasi säännöllisempiin muotoihin, akseleihin ja symmetriaan. Puistot ja istutukset sekä julkiset rakennukset

saivat Jungin suunnitelmassa myös aikaisempaa enemmän tilaa.

Yksi Töölön asemakaavan keskeisistä tavoitteista oli valoisien ja avarien suurtonttelipihojen luominen. Nyströmin ja Sonckin kaavan vahvistamisen jälkeen asemakaavatoimikunta hioi kortteleiden sisäisiä rakennusrajoja tonttikohtaisesti maastoon soveltuvaksi. Näin haluttiin varmistaa, että myös pihan puolen asunnot saisivat riittävästi valoa. Tonttikohtaisista aidoista luopumista suositeltiin, mutta tarvittaessa päätettiin sallia kevyet, enintään metrin korkuiset aidat. Kaupungin uusi rakennusjärjestys, joka vahvistettiin 1917, pyrki takaamaan suurtontteli-idean toteutumisen: naapuritonttien yhteiset pihamaat sallittiin sopimuksella, joka tallennettiin maistraatin pöytäkirjaan.

Suurtontteliajatus pohjautui julkisesta katutilasta erotettuun puolijulkiseen koko korttelin kokoiseen yhteiseen istutettuun piha-alueeseen - ideaan, joka ei koskaan toteutunut toisaalta tonttien korkeuserojen vuoksi, toisaalta taloyhtiöiden halusta aidata oma pihansa. Myöhemmin pihaille ahdetut autopaikat valtasivat useimpien taloyhtiöiden tontit. Oikeastaan vain Mechelininkadun, Eteläisen Hesperiankadun, Runeberginkadun ja Museokadun rajoittama suurtontteli edustaa toteutuneena ja säilyneenä kaunista ajatusta.

Suurin osa Etu-Töölön kaupunginosasta on valtakunnallisesti merkittävä rakennussuojelukohde.

Yhtenäisen kaupunkikuvan rakentaminen

Vaikka vuoden 1883 asemakaava oli laadittu työväenasuntojen rakentamiseksi, ymmärrettiin pian Etu-Töölön tonttien arvonnousu kaupungin laajentuessa pohjoiseen. Työväen kaupunginosaa alettiin kohta suunnitella kauas Vallilaan ja Etu-Töölöön suunniteltiin nyt julkisten rakennusten sijoittamista. 1800-luvun huviloiden Töölössä valtaosa asukkaista oli toiminut teollisuuden ja käsityön palveluksessa. Uusien kerrostalojen rakentamisen myötä alueesta muodostuikin virkamiesten ja keskiluokan toimihenkilöiden vakavarainen kaupunginosa. Kaupunkikuvaa leimasi porvarillinen arvokkuus, asunnot mitoitettiin väljemmiksi ja niiden edustavimmat huoneet avattiin ilmansuunnasta riippumatta kadulle.

Etu-Töölön tonttien myynti ja rakentaminen tapahtui pääosin perustajaurakointina. Ensimmäinen tehokkaan rakentamisen kausi ajoittui 1910-luvun alkuun ja edusti tyylillisesti myöhäisjugendia. Asuntotuotanto hiipui vuosikymmenen lopulla, mutta vilkastui jälleen 20-luvun puolivälin aikoihin, jolloin tyyli-ihanteet olivat muuttuneet. Suuri osa asuintaloista suunniteltiin rakennusmestarien toimesta arkkitehtien viitoittamaan tyyliin.

Jugendiksi tai art nouveauksi kutsuttu uusi, kertaustyylien kierteen katkaiseva suuntaus levisi Keski-Euroopasta Suomeen 1890-luvulla. Pyrittiin luomaan historiallisista tyyleistä vapaata arkkitehtuuria, jonka tunnuspiirteiksi nousivat epäsymmetria, massoitteleva organisuus, joutsenkaulaviiva, kukka- ja lehtiornamentit sekä eläinaiheet. Monissa maissa kansainväliset vaikutteet sekoittautuivat omaan kansalliseen perinteeseen, Suomessakin syntyi kansallisromantiikaksi kutsuttu tyyli. Helsingissä tyypillisiä jugendtyyliin rakennettuja asuinalueita ovat esimerkiksi Katajanokan Luotsikatu ja Eiran Huvilakatu. Etu-Töölön 1910-luvulla rakennettu asuntoarkkitehtuuri edustaa jo myöhäisjugendia, koristeaiheet ovat maltillisia ja ennakoivat siirtymää kohti 20-luvun klassismia. Väistyvän jugendajan töölöäistalojen julkisivut ovat muutamaa karhu- ja käpyaihetta lukuun ottamatta riisuttuja kansallisromanttisista aiheista, koristeornamentit perustuvat pääosin abstrakteihin kuvioihin ja ikkunoiden sekä erkereiden sommittelu on säännöllistä.

Rakentamisen käynnistyessä hiljaiselon jälkeen uudelleen 1920-luvun puolivälissä, olivat arkkitehtuurin suuntaviivat muuttuneet. Etu-Töölön katunäkymille onkin tyypillistä kahden tyylikauden sopuisa lomittuminen. Kortteleiden arvokkaimmat kulmatontit on suurelta osin rakennettu 10-luvun alussa myöhäisjugendityyliin ja niitä yhdistävät kadunpätkät on täydennetty 20-luvun lopun klassismia edustavilla rakennuksilla. Uusia vaikutteita haettiin niin antiikin klassisista pylväsjärjestelmistä, renessanssista ja Italian kansanrakentamisesta kuin tutusta empirestä. Esikuvan monille arkkitehtuurin ilmiöille tarjosi Ruotsi, ja pohjoismaista yhteenkuuluvuutta korostettiin muutoinkin itsenäisyyden ensivuosisikymmeninä. Usein 20-luvun klassismia kutsutaan myös pohjoismaiseksi klassismiksi.

Runas rakentaminen vaati jonkinlaista standardisoimista ja valvontaa. Etu-Töölössä otettiin käyttöön uusi rakennustarkastuskeino vuoden 1923 jälkeen: tonttien ostajat joutuivat sitoutumaan korttelikohtaisesti vahvistettuihin julkisivukaavioihin. Tästä syystä moni Töölön 20-luvulla rakennetuista kadunpätkistä noudattaa yhtenevää kattokulmaa, räystäsi julkisivun perusjakoa ja aukotusta. Rakennukset ovat lähes poikkeuksetta 6-7 kerroksisia. Klassistinen tyyli antoi hedelmällisen pohjan yhtenäisyydelle, julkisivun sommittelu lähti katunäkymästä - ei sisätilasta. Yhtenäisen kaupunkikuvan muodostumiselle olennaista oli suunnittelijoiden taidon, ja myös taitamattomuuden, tasapainottuminen. Julkisivukaavioita laati Etu-Töölöä varten muun muassa arkkitehti Birger Brunila, käytäntö jäi pois vasta 30-luvun loppupuolella. Julkisivukaavioiden lisäksi vakiintui myös hyviksi todettujen asuntojen pohjaratkaisujen toistaminen. Yhtenäisyys ei kuitenkaan merkinnyt tylsää kaupunkikuvaa. Vaihtelevuus säilyi niin käsityövaltaisen rakentamistavan kuin yksilöllisen koristelunkin ansiosta. 20-luvun kaupunkikuvasta on löydettävissä renessanssi-aihteita sekä tyylihyönteisiä klassisia detaljiaihteita, kuten medaljonkeja, frontoneita eli päätykolmioita, pilastereita ja ornamentteja. Koristelu on tavallisimmin keskitetty

kehystämään ovia ja ikkunoita. Julkisivujen jäsentelyssä noudatetaan alkujaan renessanssipalatsista peräisin olevaa kolmijakoja: katutasen kerros on käsitelty kivijalkana, välikerrokset ns. juhla-kerrosten tapaan runsaimmin koristeltuina, ylin kerros omanaan, usein sisäänpäin porrastettuna. Kerrosjaot on erotettu toisistaan vaakalistoin.

Omaperäinen töölöläinen piirre on runsas tummaksi poltetun tiilen käyttö puhtaaksimuuratuissa julkisivuissa. Vuosisadan vaihteessa oli tehty tiilijulkisivuja vain vähän. Syynä oli sekä tuontitiilen korkea hinta että punatiilen assosioituminen teollisuusrakentamiseen. 20-luvulla jälleen suosituksi tulleen tiilirakentamisen esikuvana toimi hollantilainen ja tanskalainen asuntoarkkitehtuuri. Tiilijulkisivuista tehtiin sileitä ja muurimaisia, ja niitä aukottavat säännöllisesti sommitellut ikkunat. Ornamentin ja koristelun käyttö rajoittui muuraustekniikoihin, lähempi julkisivujen tarkastelu paljastaa muurareiden taituruuden. Punatiili-kaupunkia moitittiin jo 30-luvulla synkäksi, mutta pihan puolet ovat aina punatiilitaloissa vaaleiksi rapattuja.

1920-luvun kuluessa klassismi säilytti asemansa, mutta pelkistyi vähitellen. Koristeaiheet muuttuivat tyyli-tylymmiksi ja sileän seinäpinnan ala rakennusten julkisivuissa kasvoi. Vuosikymmenen lopun tyyliä on kutsuttu abstraktiksi, pelkistetyksi tai riisutuksi klassismiksi, josta siirtymä funktionalismiin ei ollut suuri. Funkiksen toiminnasta ja rakennuksen sisäisistä tarpeista lähtenyt, valoa ja hygieniää korostava suunnitteluote ehti vaikuttaa Etu-Töölön viimeisiin, 30-luvulla rakennettuihin kortteleihin lähinnä kaupunginosan länsi- ja pohjoislaidoilla.

Tämän päivän Töölö on naisvaltainen, keski-ikäisistä ja keskiluokkaisista muodostunut 30 000 asukkaan asuntoalue. Töölössä on runsaasti puistoja, korkeakouluja, sairaaloita, museoita, kirkkoja ja erilaisia urheilu- ja ulkoilumahdollisuuksia. Mutta ennen kaikkea Töölö on kulttuurin kaupunginosa. On musiikkia, teatteria, ooppera, kuvaamataidetta ja peräti 14 museota.